

ЗМАГАЮЧИСЬ ЗІ СМЕРТЮ, В НАДІІ НА «НОВЕ ПОЛІТИЧНЕ РІЗДВО» УКРАЇНИ (З ЕМІГРАЦІЙНОГО ПЕРІОДУ ЖИТТЯ В’ЯЧЕСЛАВА ЛИПІНСЬКОГО)

В. КУШНІР

Затурцівський меморіальний музей В’ячеслава Липинського

Анотація

Стаття присвячена поповненню колекції Затурцівського меморіального музею В’ячеслава Липинського документами, які висвітлюють останні роки життя вченого.

Ключові слова: В’ячеслав Липинський, українська еміграція, Затурцівський меморіальний музей В’ячеслава Липинського.

Аннотация

Статья посвящена пополнению коллекции Затурцевского мемориального музея Вячеслава Липинского документами, которые освещают последние годы жизни ученого.

Ключевые слова: Вячеслав Липинский, украинская эмиграция, Затурцевский мемориальный музей Вячеслава Липинского.

Summary

The article is devoted to the replenishment of the collection of the Zaturtsev Memorial Museum of Viacheslav Lypynsky with documents that cover the last years of the scientist's life.

Key words: Viacheslav Lypynsky, Ukrainian emigration, Viacheslav Lypynsky's Zaturtsev memorial museum.

Зі студій про еміграційний період життя В’ячеслава Липинського відомо, що після офіційної заяви, поданої ним 26 липня 1919 року міністру закордонних справ УНР В. Темницькому, та залишення посади посла Української Народної Республіки він в Україну вже не повернувся. Про причини, які спонукали до розриву з Директорією, відомо не лише з цього документа. Пояснення такого кроку знаходимо і серед великої кількості листів того часу, написаних Липинським до своїх соратників.

Наприклад, у листі від 2 грудня 1919 р. до барона Миколи Василька, відомого західноукраїнського громадсько-політичного діяча та дипломата, В. Липинський пише: «З політикою сучасного уряду і внутрішньою і зовнішньою на стільки не погоджуюсь, що не міг я нести навіть тієї часті відповідальності, яка на мене, як виконавця волі того уряду спадала. Розстріл отамана Болбочана, одного з найкращих наших отаманів, абсолютно безпринципне і позбавлене логіки кокетування з Польщею і тим зміцнювання на Україні наших москвофілів – се такі річі, які мусять сучасну політику, на мою думку, довести до краху. Дай Боже, щоб я помилявся, але відповідальності за наслідки того всього я на себе прийняти не смію, – тим більше, що були інші, на мою думку, і далеко кращі, пропоновані мною нашому Урядови, дороги»¹.

Руйнація основ української державності, відірваність від Батьківщини, непевність свого становища в еміграції, втрата зв’язків з родиною, розірваний шлюб з дружиною Казиминою, загострення легеневої недуги – все це непомірним тягарем звалилося на плечі В’ячеслава Казимировича. Біль його душі виливається у щоденниковий запис, датований ще 22 травня 1919 року: «Живу болісно зі своїми думками. Вони... крутяться коло двох восей, двох трагедій: трагедії суспільної української, вона була і трагедією моєю... Гине всею силою молодости моєї улюблена Вільна, Незалежна, Велика Україна... Гине вона, бо немає до неї істинної любови в того мерзотного сучасного українського покоління...»². Проте здаватись В’ячеслав

Липинський не збирався. Свою діяльність він спрямовує у той час на згуртування розпорошених сил гетьманців, активно працює над створенням «Союзу Хліборобів Державників», залучає до нього Павла Скоропадського, організовує видання друкованого органу «Хліборобська Україна». У цьому виданні він окремими частинами публікує свої «Листи до братів-хліборобів».

Для того щоб мати можливість проводити ділові зустрічі, опрацьовувати теоретичні основи УСХД, обіймаючи в цій структурі посаду голови Ради Присяжних, займатися публіцистичною працею, листуватися, виникла нагальна потреба у створенні необхідних побутових умов. Щонайперше треба було підшукати відповідне помешкання, де можна було б розмістити велику бібліотеку, робочий кабінет, кімнати для прийому і розташування приїжджих гостей та власного відпочинку. Вирішити це питання в столиці було проблематично. Необхідність поміняти її на провінційне містечко В. Липинський лаконічно обґрунтував у своєму листі від 17 жовтня 1929 р. до Романа Метика: «По катастрофі я залишився тут в Австрії, переїхавши в 1919 р. з Відня, де було для мене задорого, до Райхенау, підгірської околиці»³. Про стан свого здоров'я він повідомляє у листі до А. Білопольського від 26 червня 1920 року: «По приїзді з Відня я занедужав на тяжкий грип і пролежав два тижні у ліжку. Ще сьогодні ледве хожу по світі»⁴.

Спогади про життя В.К. Липинського у цей період, написані багатьма авторами, фіксують факт проживання його у згаданому містечку на півдні Австрії, у Нижній Штирії, неподалік від кордону з Італією. Про те, що він не одразу поселився у Райхенау, читаємо, зокрема, в біографічній статті Мар'яна Козака «З життя і діяльності В'ячеслава Липинського». У ній автор зазначає, що після передачі справ посольства радникові В. Полетиці та «уступлення» з посади В. Липинський ще «спочатку лічився в санаторії “Гуттенбрунен” в Бадені»⁵. З листування В. Липинського досить складно встановити точну дату його поселення у Райхенау. Наприклад, в одному з листів, надісланих 12 вересня 1919 року Дмитру Донцову, він навіть просив деякий час тримати у секреті його адресу: «Моя адреса: *Reichenau, N.Ö. Karl Ludwigstr[asse] 172*. Про се, що я тут живу, прошу нікому не казати, бо якийсь час хочу мати спокій від політиканства наших земляків, тим більше, що я зараз багато працюю. А до того не зовсім здоровий»⁶.

Нещодавно у нас з'явилася можливість доповнити дослідження сучасників Липинського окремими документами та фотографіями з місць його перебування в еміграційний період.

У вересні 2011 року, буквально в перший же місяць функціонування Затурцівського меморіального музею В'ячеслава Липинського, його відвідали гості з Австрії. Одна з них – Барбара Зах. Як виявилось, це донька нашого колишнього земляка, уродженця колонії Юхимівка біля с. Холопичі теперішнього Локачинського району Волинської області. Пані Барбара 6-річною дівчинкою у 1944 році разом з родиною виїхала до Польщі. Пізніше, одружившись з громадянином Австрії, переїхала на його батьківщину.

Під час зустрічі в музеї з'ясувалося, що наші гості проживають у сусідньому із Райхенау місті Пайєрбах. Вражені експозицією музею, привітністю та гостинністю його працівників, зарубіжні туристи пообіцяли роздобути відомості, які могли б поглибити наші знання про перебування В.К. Липинського в Австрії.

Подружжя Зах відгукнулося на наше запрошення приїхати на ювілейні заходи, які проводились у квітні 2012 року до 130-річчя від дня народження В'ячеслава Липинського. Приїхали не з порожніми руками, а з цінною інформацією. Завдяки налагодженим контактам сьогодні музей має оригінальні матеріали. Серед них – фотографії будинку, в якому мешкав наш видатний земляк (фото 1921 року і сучасне), копія з книги реєстрації винаймача помешкання з конкретними датами прописки і зняття з реєстрації та зазначенням прізвища власника будинку, документи і фотознімки із санаторію «Вінервальд» у м. Пернітц, де лікувався В. Липинський і де він помер, а також адміністративні карти Австрії та окремих її провінцій, фотографії багатьох пам'яток архітектури з місць його перебування.

У журналі реєстрації мешканців містечка Райхенау під № 72 зроблено запис (фото 1), згідно з яким В'ячеслав Липинський поселився тут 21 вересня 1919 року, винаймаючи будинок № 172 на Карл Людвігштрассе, та виселився з нього 8 листопада 1926 року, виїхавши у Берлін. У цьому помешканні пройшли найпродуктивніші роки праці політика. Тиха місцина, затишна оселя, здоровий гірський клімат сприяли активній роботі творчої думки, заощаджували життєві сили. Зіставляючи дату відправлення згадуваного вище листа Д. Донцову з датою прописки, бачимо, що деякий час Липинський проживав у Райхенау за цією ж адресою без офіційної реєстрації.

У документі, виданому 26 березня 2012 року архівною установою у м. Пайєрбах, крім підтвердження цих дат, подано коротку історичну довідку про будинок. Із неї, зокрема, довідуємося, що дім споруджено у 1902 році Фердинандом Гутмахером і Терезою Піміскерн за проектом Карла Кубачека. В час винайму житла В'ячеславом Липинським будинок належав сім'ї Тшідерер.

68	8/15. 1926	Leopold	1868 colg.	Leopold	Leopold	Leopold	10/10. 1926
69	21/18. 1926	Leich	1906 colg.	Leich	Leich	Leich	2/10. 1926
70	9/13. 1920	Lechner	1877 colg.	Lechner	Lechner	Lechner	19/10. 20 1926
71	30/16. 1926	Leissmann	1892 colg.	Leissmann	Leissmann	Leissmann	4/11. 1926
72	21/19. 1919	v. Lipinsky	1882 colg.	v. Lipinsky	v. Lipinsky	v. Lipinsky	8/11. 1926
73	1/15. 1922	Lechner	1877 colg.	Lechner	Lechner	Lechner	31/10. 1926
	11- 1926	Lechner	1877 colg.	Lechner	Lechner	Lechner	31/10. 1926

Фото 1. Журнал реєстрації в Райхенау (ДМ-66)

Від часу проживання В'ячеслава Казимировича до наших днів зовнішній вигляд будинку не зазнав суттєвих змін. Для порівняння надаємо фото 1921 і 2012 рр. (фото 2, 3). Полишав свій прихисток В. Липинський на короткий час у зв'язку з від'їздами у видавничих справах до Відня та з метою лікування у санаторії «Вінервальд» (фото 4), розташованому біля містечка Пернітц. Із запису в санаторному журналі (фото 5, 6) видно, що курс лікування він проходив з 18 вересня до 1 листопада 1925 року. З фотографії, переданої до музею, довідуємося і про особливості лікування у цьому санаторії хворих на туберкульоз. Крім всього іншого, їм приписувалося протягом дня лежати на відкритому повітрі, що прочитуємо з напису на фотографії одного з пацієнтів санаторію (фото 7): «Hir liege ich Tages über» («Тут я лежу впродовж дня» – В.К.). У листі до Ореста Жеребка від 13 листопада 1925 року В'ячеслав Липинський пише про це так: «Перед тижнем повернув я вже з лічниці назад до Райхенау. В лічниці я пробув 6 тижнів. Після довгої обсервації лікарі сказали мені, що мушу лічитися

ще цілу зиму, бо недуга стара, запущена і так скоро її вилічити не дасться. Супроти цього рішив я повернути до Райхенау і тут цілу зиму продовжувати лічення. Воно полягає головним чином на лежанню цілий день на воздусі... Отже і цього листа пишу до Вас, лежачи на бальконі. А що вже тут випав сніг і доволі холодно, то мушу писати закутаний, в рукавичках»⁷. Цей балкон добре видно на фото будинку 1921 року (фото 2).

Фото 2. Фото 1921 року будинку № 172 на Карл Людвігштрассе в Райхенау, в якому проживав В.К. Липинський (ДМ-671)

Фото 3. Фото 2012 року будинку № 97 на Гауптштрассе (колишній № 172) в Райхенау (ДМ-672)

На пропозицію П. Скоропадського В. Липинський переїхав у Берлін, де обійняв посаду завідувача кафедри історії української державності в Українському Науковому інституті, заснованому Гетьманом за сприяння німецьких вчених. Цей переїзд хворий Липинський здійснив без особливого бажання, лише виходячи з обов'язку гетьманця, що впливав із внутрішніх засад УСХД, безумовного дотримання яких як Голова Ради Присяжних він вимагав і від інших членів Союзу.

Фото 4. Фото 1920-х років санаторію «Вінервальд» (ДМ-673)

Про це читаємо в листі до І. Кревецького від 28 вересня 1926 р.: «...переїзд до Берліну для мене дуже тяжкий. Переїжджаю тільки тому, що цього – аби я був у Берліні – конче хоче Пан Гетьман. Жити в Берліні на свої скромні засоби, які мені тут на селі вистачають, я не міг би. Тому мушу на бажання Пана Гетьмана взяти цю посаду в Наук. Інституті, хоч не почуваю себе до неї в силах і хоч всіма силами старався я, щоб для політичної історії України був покликаний хтось інший. І для легких моїх цей переїзд – це катастрофа»⁸. Готуючись до від’їзду, 2 листопада 1926 року в листі до Андрія Жука він писав: «Як бачите, я ще в Райхенау. Зложилось на те дві причини: не маю ще належного помешкання в Берліні і сильне підвищення гарячки»⁹. З яким настроєм покидав Липинський обжите гніздо, довідуємося з його листа до Осипа Назарука від 6 листопада 1926 р.: «Вийжаю позавтра вже до Берліну... Іду з тяжким серцем, бо відчуваю, що не стане мені фізичних сил на виконання тієї праці, яку треба було б виконати в Берліні, щоб побут мій був корисний для діла. Боюсь, що в результаті зможу там дати для нашого діла значно менше, ніж давав тут»¹⁰.

Фото 5. Журнали реєстрації пацієнтів санаторію «Вінервальд» (ДМ-674).

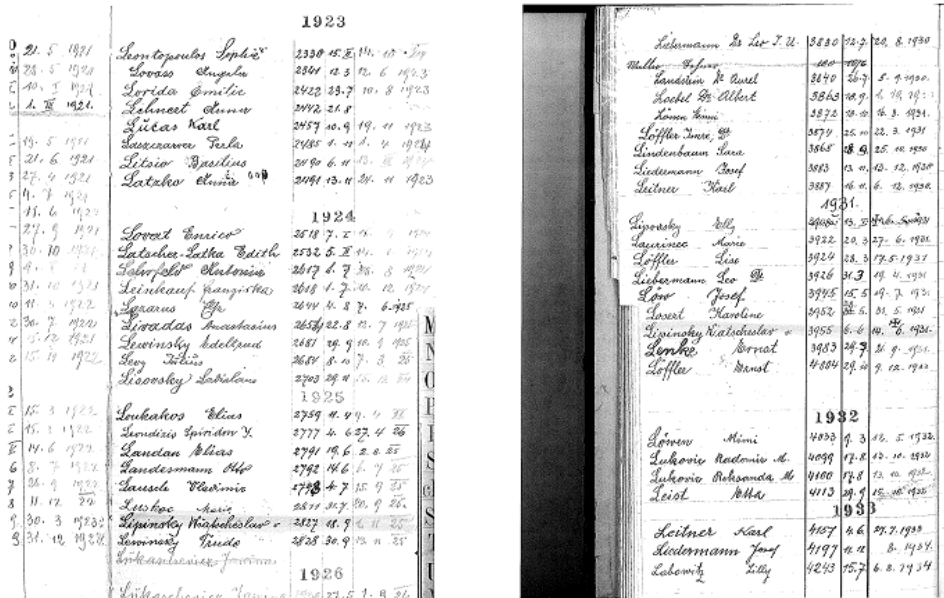

Фото 6. Сторінки з журналів реєстрації пацієнтів санаторію «Вінервальд» за 1923–1925 та 1930–1932 рр. (ДМ-675)

Нещадна хвороба нищила організм, забирала силу. Переїзд до Берліна мав фатальні наслідки для хворого на туберкульоз В.К. Липинського. З одного боку, це була можливість дещо поліпшити фінансове становище (катастрофічно не вистачало грошей на лікування), з іншого, – долучитися до становлення такого важливого для України наукового закладу. Крім того, з’являлася можливість тіснішого спілкування із соратниками, які переважно горнулися ближче до гетьманського осідку у Ванзее, коло Берліна, та провадити нелегку роботу фактичного керівника гетьманського руху. Липинський щонайменше дбав про особисте, віддавшись повністю загальній українській справі. В одному з листів до Андрія Жука ним написано: «Великий бо тягар, Товаришу любий, взяли ми на себе, а що Ви і я хочемо донести його до кінця життя так, як несли в дні молодости, то не диво, що під старість починаємо угинатись, бо тягар той самий, а сили убули, а не прибули. Але ж ради на це нема – мусимо видержати до кінця»¹¹. Навесні 1927 року з Берліна він писав до І. Кривецького: «...звалила таки мене ця весна і тутешній клімат – та може Бог дасть погода установиться і температура спаде»¹².

Фото 7. Фото навісу для хворих в санаторії «Вінервальд» з написом одного з пацієнтів (ДМ-676)

З край підірваним здоров'ям В. Липинський за порадою лікарів вимушений покинути місто з несприятливим кліматом. Проте повернутися до Райхенау, де він почувався найкомфортніше, не вдалось: будинок, у якому пройшли роки найпродуктивнішої праці, вже винаймав хтось інший. Пошуки місця проживання привели В. Липинського у містечко Ноймаркт.

Про поневіряння під час намагання знайти відповідне помешкання довідуємося з листа В'ячеслава Липинського до Осипа Назарука, відправленого з цього містечка 15 листопада 1927 року: «Вже з Берліну я виїхав хворий, а тут шукання собі помешкання по австрійських гірських містечках зовсім звалили мене з ніг... Лежатиму так певне цілу зиму, якщо ще цим разом організм переможе недугу»¹³. Наступним листом від 27 грудня 1927 р. до О. Назарука (адреса відправлення та сама) він сповіщає: «Все ще лежу в ліжку – тільки від недавня встаю вранці на годину, дві та і це так мучить, якби цілі милі сходилив»¹⁴. Долаючи негаразди емігрантського життя, В'ячеслав Липинський своїми думками весь час був там, в Україні, у рідних Затурцях. Поборюючи хворобу, він працює. У тому ж листі до О. Назарука повідомляє, що ледве вистачило сил для написання своїй доньці та небожам коротенької історії Затурець, свого родинного помістя: «Це забрало мені багато моїх невеликих тепер сил»¹⁵. У фондах Затурцівського музею знаходяться окремі фрагменти чернеток до цієї невеличкої праці, писаної польською мовою, у яких виразно прочитується назва села, окремі слова і дати (фото 8). Вкрай нерозбірливий почерк, сила-силенна скреслень наочно підтверджують сказане автором у листі.

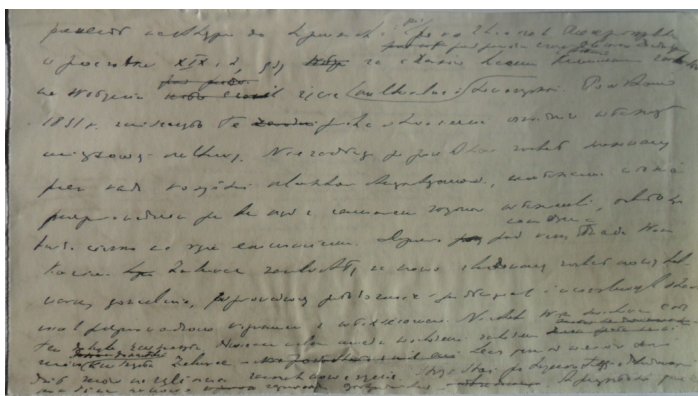
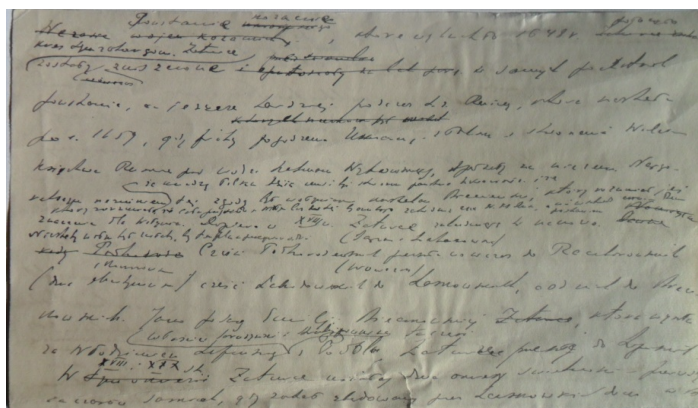

Фото 8. Автограф В. Липинського до історичної розвідки про Затурці (Д-2)

Поздоровляючи Андрія Жука з Новим 1928-м роком, В. Липинський написав: «Тяжка недуга загнала мене знов сюди, в австрійські гори. Оце вже кілька місяців борюся з нею. Досі ще лежу в ліжку. Цим разом схопила мене сильно»¹⁶.

Відповідаючи на підбадьоруючі побажання Назарука, Липинський пише: «...коли у Вас над серцем діра в легких така, як кулак, з правого боку друга – трохи менша, а до того всі легені в цілості зайняті катаральним процесом, то тут Ви можете повторяти до сходу все, що хочете, але дірки од того не заростуть і кожний рух, кожне напруження Вас мучитиме смертельно»¹⁷. 13 січня 1928 року чергового листа відправив Липинський з того ж Ноймаркта: «11 кільо страгив я в Берліні... Але мушу залічити діри в легких. З ними я до нічого, дихати нема чім»¹⁸. Про загрозливий перебіг хвороби зустрічаємо повідомлення і в наступних листах до О. Назарука. Ось деякі з них. 18 січня 1928 р.: «Дуже зле себе почуваю»¹⁹. 9 лютого 1928 р.: «...мучу Вас своїми листами – теж сам ледве дихаючи»²⁰.

Розуміючи величезну небезпеку для свого організму, В. Липинський врешті був змушений постійно оселитися в гірській місцевості. В листі до Ореста Жеребка 29 лютого 1928 р. він писав: «Одно легке вже зовсім знищене, а друге частинно. Наука не знає способу вставити на місце знищеного нове. І все лічення полягає в тім, щоб бути в рідкому, холодному, гірському воздуху, який улегшує працю цьому кавалкові здорового легкого, що ще залишився, і в той спосіб продовжує життя. Певною, отже, смертю для мене був би тепер поворот, наприклад, до Берліну»²¹.

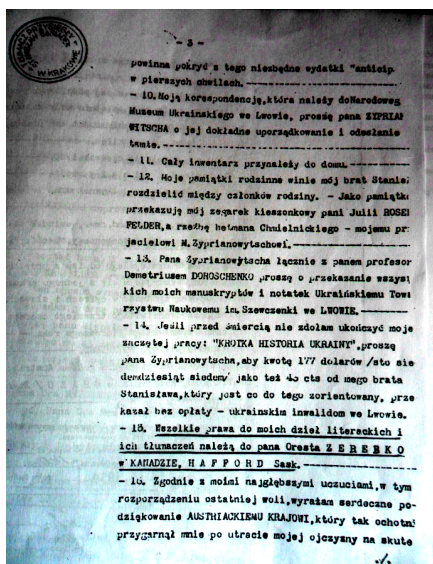

Фото 9. Фрагмент заповіту В. Липинського (ДМ-677)

Про стан здоров'я В. Липинського довідуємося також з його листів до Івана Кревецького. В одному з них, відправленому з Ноймаркта ще 14 квітня 1928 р., написано: «Останніми часами моя недуга знову переходила через кризу, яка ще й сьогодні не зовсім пройшла. Чим далше розвивається недуга, тим оці хронічні кризи стають тяжчі»²².

Продовжуючи пошуки місця для проживання, В. Липинський опинився в Бадегу, про що повідомляє листом до Р. Метика: «...брати мої знайшли для мене маленьку хатину тут недалеко від Гразу. Поки її приведено трохи до порядку, поки я до неї переїхав, життя моє висіло вже на волоску і лікарі не робили вже жодної надії»²³. А хвороба не те, що не відступала, а навпаки – прогресувала, щораз наближаючи фатальну розв'язку. Розуміючи свій стан, В'ячеслав Липинський намагається полагодити власні зобов'язання перед родиною, науковими установами, окремими людьми. 8 липня 1929 р. в листі до І. Кревецького він констатує: «Тяжко в невиліковній недугі, яка вже мабуть наближає людину до скорого кінця...» А в одному з наступних листів 30 грудня 1929 р. до того ж адресата Липинський скрушно зауважує:

«... побажання Вашого не можу зрозуміти: повороту до Рідного краю? Кому і нащо я в тім краю потрібний. Щоб “заробляти на ідеї”?.. – так у Вас таких і так багато... Моя Україна умерла і я не маю до чого і до кого вертати»²⁴.

За рік до смерті (16 червня 1930 року) В’ячеслав Казимирович склав заповіт, нотаріально засвідчена копія якого в перекладі польською мовою передана нащадками родини Липинських до фондів Затурцівського меморіального музею. Розпорядившись нехитрим власним майном, доручив Михайлові Ципріяновичу виконати його волю щодо подальшої долі архіву. Грошову суму, призначену на видання «Короткої історії України» (якщо б ця книга не була закінчена) він просив переслати українським інвалідам у Львові, а в наукові медичні установи заповів навіть передати для дослідів частину своїх легень, поклавши таким чином на вівтар служіння Україні всього себе (фото 9).

Помер В’ячеслав Липинський 14 червня 1931 року у санаторії «Вінервальд». Факт смерті занотовано в реєстраційному журналі (фото 6, стор. 2).

Залишався він до кінця своїх днів переконаним державником. У надскладних життєвих обставинах його не покидала віра у відродження України: «Державна неміч, в якій опинилась Україна, не вічна. Сили, які розвалили зачатки нашої державності, зуживаються. Кожний день панування наближає ці сили до їхнього кінця, а нас до нового політичного Різдва. Воно прийде знов, як вже не раз приходило в нашій історії»²⁵.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

- ¹ Листування В. Липинського / Ред. Я. Пеленський, Р. Залуцький, Х. Пеленська та ін. – Т. 1. – К.: Смолоскип, 2003. – С. 243.
- ² *Липинський В.* Мораль і політична дія // Консерватизм: Антологія. – К., 1998. – С. 196–201.
- ³ *Липинський В.* З епістолярної спадщини: Науковий збірник. Листи до Д. Дорошенка, І. Кривецького, Р. Метика, О. Назарука, С. Шелухіна / Упоряд., автори вступ. статті і коментарів Т. Осташко, Ю. Терещенко. – К., 1996. – С. 31.
- ⁴ Листування В. Липинського. – С. 199.
- ⁵ *Козак М.* З життя і діяльності В’ячеслава Липинського / В’ячеслав Липинський та його доба: Науковий збірник / Упоряд. Т. Осташко, Ю. Терещенко. – Кн. 1. – К.: Темпора, 2010. – С. 339.
- ⁶ Листування В. Липинського. – С. 573.
- ⁷ Там само. – С. 717.
- ⁸ *Липинський В.* З епістолярної спадщини. – С. 67.
- ⁹ Листування В. Липинського. – С. 818.
- ¹⁰ *Липинський В.* З епістолярної спадщини. – С. 97.
- ¹¹ Листування В. Липинського. – С. 810.
- ¹² *Липинський В.* З епістолярної спадщини. – С. 68.
- ¹³ Там само. – С. 99.
- ¹⁴ Там само. – С. 100.
- ¹⁵ Там само.
- ¹⁶ Листування В. Липинського. – С. 819.
- ¹⁷ *Липинський В.* З епістолярної спадщини. – С. 100.
- ¹⁸ Там само. – С. 111.
- ¹⁹ Там само. – С. 113.
- ²⁰ Там само. – С. 120.
- ²¹ Листування В. Липинського. – С. 728.
- ²² *Липинський В.* З епістолярної спадщини. – С. 69.
- ²³ Там само. – С. 32.
- ²⁴ Там само. – С. 71–72.
- ²⁵ Листування В. Липинського. – С. 415.